

Хлівнюк Т.П.

## Основні визначення терміна «політичний активізм» у сучасному політичному дискурсі

*У статті розглядаються основні тлумачення терміна «активізм», його походження, місце в системі суміжних понять синонімічного ряду, основні відмінності та прояви в практичній політичній реальності. Обґрунтовується, що активізм у широкому розумінні є однією з форм суспільно-політичної участі, зокрема протестної.*

**Ключові слова:** активізм, суспільно-політична активність, політична участь, громадський рух, громадське суспільство, перформанс, флешмоб.

*В статье рассматриваются основные толкования термина «активизм», его происхождение, место в системе смежных понятий синонимического ряда, основные отличия и проявления в практической политической реальности. Обосновывается,*

*что активизм в широком понимании является одной из форм общественно-политического участия, в частности протестного.*

**Ключевые слова:** активизм, общественно-политическая активность, политическое участие, общественное движение, гражданское общество, перформанс, флешмоб.

*In the article basic interpretations of term “activism”, his origin, place in the system of contiguous concepts of synonymous row, basic differences and displays in practical political reality are examined. Grounded, that activism in the wide understanding is one of forms of social and political participation, in particular protest.*

**Key words:** activism, social and political activity, political participation, public motion, civil society, performance, flesh mob.

УДК 343.163(4)+321.02

Хлівнюк Т.П.,  
кандидат політичних наук, доцент,  
завідувач кафедри соціальних теорій  
Інституту інноваційної  
та післядипломної освіти  
Одеського національного університету  
імені І.І. Мечникова

У політичній риторичі пострадянських країн поряд зі звичними термінами «громадська діяльність», «громадський рух», «суспільно-політична активність», «політична участь», «лобіювання» тощо набув популярності термін «активізм», який фактично є американізмом. Цей синонімічний ряд поширено іншими новітніми термінами: «хактивізм», «слактивізм», «кібертероризм» тощо [1]. У зв'язку з поширенням терміна «активізм» постало питання його змістовної відмінності від термінів, які традиційно використовувались для визначення форм суспільно-політичної участі, у тому числі протестної. Дослідники дійшли висновку, що термін «активізм» у позаамериканському контексті означає різновид соціально-політичного екстремізму. Використання цього поняття пов'язують з експресивною дією, демонстративною опозиційністю системи, карнавальністю заперечення стереотипів, у тому числі стереотипу щодо процедур і форм реалізації «демократії».

За визначенням американських дослідників М. Брайана та П. Норіс, активізм – це постійна діяльність із певною метою, що здійснюється безкорисливо та з внутрішніх спонукань (підтримка прав меншин, підтримка руху проти дискримінації певних груп людей, захист природи, підтримка політичних партій або кампаній тощо) [2; 3]. Активізм складається із зусиль щодо сприяння чи створення перешкод прямим соціальним, політичним, економічним, екологічним змінам або застою. Водночас він може набувати широкого діапазону форм: від написання листа в газету до політичних кампаній, економічної чи демонстративної активності (бойкоти, мітинги, вуличні страйки, сидячі страйки, голодування тощо).

Використання терміна «активізм» у вітчизняному дискурсі супроводжувалось негативними

конотаціями та набувало особливого аксіологічного значення (авантюризм, відчуття особистої й групової непогрішності, абсолютна впевненість в особистій або груповій правоті, політична безкомпромісність). Його почали використовувати як антиномічний термін до поняття «активність».

Уперше в ХХ ст. термін «активізм» було використано в роботі К. Хіллера «Про місце активізму» для позначення нових тенденцій у літературі, що увійшли в історію під назвою «експресіонізм» [4, с. 846–850]. К. Хіллер визначив активізм як рух нового літературного покоління, який має на меті підкреслити «відхилення» від стереотипів, виклик читачького резонансу, епатування публіки. Така «активістський», або «поведінковий», складник авангарду є невід'ємною частиною експресіоністського руху. У цьому разі активізм характеризують як «гносеологічний експеримент», як «епатуючу агресію» – ляпас «суспільному смаку», який є естетичною провокацією, що спонукає до рефлексії.

Отже, історія походження терміна «активізм» підкреслює зв'язок з експресивною дією, демонстративною опозиційністю наявній системі. В. Тітов та О. Газов стверджують: «У громадського активіста, який хоче займатися політикою <...> є три шляхи: шлях до мирних парламентських партій, шлях до навколополітичного «криміналу» або шлях до яскравої, проте <...> безперспективної «двіжухи» [5]. Демонстративна опозиційність, безкомпромісне заперечення стереотипу супроводжує змістовні особливості будь-яких форм активізму. Згідно із цим виникає негативне сприйняття активізму як комплексної дії антисистемної спрямованості.

На особливості ідеологічного усвідомлення поняття «активізм» вказують автори словника з філософії за редакцією А. Івіна: «Активізм – це філософська концепція, яка вважає активність і

діяльність сутністю реальності; уявлення про те, що сутність людини не в спогляданні, а в діяльному перетворенні зовнішнього світу; моральна вимога завжди переходити від теоретичних висновків до практичних дій. Активізм означає переконання, що адекватне рішення проблеми істини не може бути знайдене за допомогою абстрактного теоретизування; предметна діяльність, що перетворює світ, є ключем до істини» [6].

Активізм виявляється в таких сучасних формах, як екоактивізм (О. Усачова, О. Яніцький), молодіжний активізм (Е. Омельченко, Т. Щепанська), медіаактивізм (А. Беляков, О. Матвейчев, Д. Рашкофф), кіберактивізм (Д. Денинг), судовий активізм (Т. Комарова, Е. Хейвуд), правовий активізм (А. Ковлер, Т. Комарова, С. Шевчук), ЛГБТ-активізм (Д. Вершинина, О. Кондаков), традиційний активізм (П. Фрідман), крафтивізм, слактивізм тощо.

Наприклад, термін «судовий активізм», використаний А. Шлезінгером у 1947 р. в статті «Верховний суд: 1947», означав прагнення суддів виступати арбітрами в колізіях політичного характеру, не обмежуючись правотлумаченням [7]. При цьому виявлено ставлення до активізму як до демонстративної поведінки, заснованої на політичному упредженні.

Поняття «політичний активізм», звужуючи поняття «активізм» взагалі, пов'язане з феноменом системної дії активних суб'єктів, які спрямовують зусилля на усвідомлену, демонстративну участь у політиці.

В енциклопедичному словнику Д. Джері надано таке визначення: «Політичний активізм – це активне членство в політичній партії, групі тиску або спорідненій політичній організації, наприклад «активіст тред-юніонів» [8].

Автор методики боротьби проти диктатури за демократію, дослідник з Інституту імені А. Ейнштейна Дж. Шарп у роботі «Політика ненасильницьких акцій» визначив 198 форм ненасильницького політичного активізму, об'єднаних у групи: ненасильницького протесту й переконання, відмови від співробітництва (бойкоти та страйки), відмови від політичної співпраці, ненасильницького втручання. Серед форм визначено петиції, памфлети, написи в небі літаками або на землі (наприклад, висаджування рослин), роздягання, виставлення портретів, процесії, символічні поховання, мовчання, остракізм, бойкот, глузування з офіційних осіб, громадську непокору, студентські страйки тощо [9, с. 84].

Сучасний політичний процес зіткнувся з явищем надмірного використання поняття «акціонізм», у результаті чого традиційна активність перетворюється на екзальтовану експресіоністську форму – активізм. Під акціонізмом розуміють практику специфічних групових та індивідуальних дій, спрямованих на формування інформаційного послання, що мають риси театралізованої презентації. Для

дослідження групових самопрезентацій застосовується інтерпретативна антропологія та її метод соціальної драматургії, розроблений І. Гофманом як база для аналізу публічних акцій [10]. І хоча І. Гофман розглядав соціальну драматургію щодо індивідуальної самопрезентації, під час чого складниками вистави є сценічна гра, сценічне оснащення, зона переднього й заднього плану, керування враженням, фрейм, глядачі, сучасні дослідники застосовують цей метод під час аналізу групових форм активізму.

І. Гофман звернув увагу на «безвідповідальну активність», яка не передбачає діалог, вважаючи його зайвим, оскільки відповіддю визнає власну дію, яка зводиться до демонстрації своєї «безпелляційної позиції». Учасники акцій не вважають себе учасниками «системи», займають «зверхню» позицію. В. Тишков зазначає: «Суспільствознавство аналізує процеси у звичайній дихотомії понять «влада» і «народ». Проте суспільна лібералізація породила нового актора середнього рівня – прошарок активістів, політичних підприємців, які діють поза інституційною владою й системними відносинами. У цьому полягає узурпація колективної волі тих, від чийого імені виступають активісти» [11, с. 17].

Можливості долучитись до політики «активізму без кордонів» у 1990-х рр. розробляли дослідники «революцій у соціальних мережах» і революцій за допомогою мобільного зв'язку М. Кик та К. Сікінк, які проаналізували методи моментального збирання великих груп людей, координації їх дій [12]. З'явилась практика використання вуличних перформансів – перетворення повсякденної реальності на виставу, флешмоб. Останній як «натовп, що миттєво спалахує» описано в 2002 р. в книзі Г. Рейнгольда «Розумний натовп: наступна соціальна революція» [13].

Серед робіт, які описували флешмоби як форми політизованого молодіжного активізму, з'явилися праці В. Брязкун, А. Демидова, К. Клемент, М. Кордонського В. Костюшева, О. Мирясової, Л. Пападакі, р. Тополевського та інших авторів. У їхніх роботах, зокрема, зазначено, що керування флешмобом передбачає використання інформаційного впливу, подаючи його як гру, де «центр» повідомляє гравцям (моберам) параметри цієї гри. Як зазначає р. Тополевський, з позиції правового регулювання свободи зборів неможливо контролювати межі цієї «гри» [14, с. 17]. Вихід із вистави та залучення до політики шляхом акцій є спекулятивним і зрежисованим.

Послаблення ролі національної держави наприкінці ХХ ст. та приватизація примусу призвели до використання насильства недержавними структурами. Держава втрачає монополію на уособлення загальнонаціональної ідеї, що перетворюється на децентралізацію, конкуренцію змістів колективного існування, перенасиченість і переплетення змістів

усіх існуючих ідеологій, що призводить до колапсу в системі. Це означає перехід в епоху з новими етичними й естетичними нормами. Німецький філософ П. Козловські говорить: «Епоха постмодерну є часом, що залишається людям для того, щоб стати гідними загибелі» [15, с. 34]. Постмодернізм – це радикальна відмова від норм Просвітництва. Це стиль, у якому «все дозволено», це «апофеоз безпідставності». У ньому є лише судження, що формують безліч реальностей.

Постмодернізм здійснює деконструкцію традиційних структур, суспільство переорієнтовується на мережеву структуру комунікації. При цьому домінує масове мислення: універсальне (істинне) поступається «локальному» (інтерпретації істинного), відбувається «глокалізація». Постмодерн спричиняє руйнацію традиційних змістів, проте водночас містить енергію системного оновлення.

Отже, активізм є формою перенасиченого постмодерну. Виникнення активізму пов'язують із процесами деконструкції принципів модерну, зокрема й принципу універсальної раціональності. На противагу традиційній системі політичної участі та активності виникає беззмістовний активізм, коли активність вважається «стратегією» долати системності. На думку Р. Хестанова, звільнення одиничного від ярма «тотального», спроба подолати насильство виявились у новому насильстві. Карнавал гетерогенності закінчився примусовим культивуванням нової гомогенності [16]. Груповий активізм через акціонізм протиставляє «системі» як стандартизації, проте створює нову «систему», зорієнтовану на ізоляціонізм, а тому є перешкодою на шляху надгрупової єдності. Постмодерн втрачає механізм діалогу й компромісу. Учасники акцій прагнуть показати свою позицію та не вважають за потрібне «розуміти» іншу. Активізм стає синонімом «ненормативної позасистемної політичної присутності», однак не «залученості» та не «участі».

Аналогом імітації політичної участі є «слактивізм» – онлайн активність, яка не має впливу на політичні й соціальні проблеми, проте створює в людей, які беруть у ній участь, ілюзію причетності до політичних процесів завдяки виконанню простих дій в мережі Інтернет (вступу до групи у «Facebook», підписання онлайн-петиції тощо). Сам термін, за визначенням американського дослідника нових медіа Є. Морозова, означає «активізм для ледачих». Учений висловлює побоювання, що люди, обираючи нові медіа, відмовляються від традиційних форм активізму (демонстрацій, страйків), які пов'язані з ризиком зіткнень із поліцією, арештами [17]. Фінський учений Г. Крістенсен вважає, що онлайн активізм є малоефективним, а громадяни, які беруть у ньому участь, мають низький рівень політичної компетенції та не мають стратегії змін, є «вільними критиками влади» [18].

Історичним аналогом активізму є політичний луддизм – боротьба не за владу, а з нею. Луддисти не борються проти політики влади, а відкидають її як інститут, руйнуючи систему держави. Форми епатуючої політичної участі, які виникають у формі громадсько-політичного активізму, постають як альтернатива стандартам індивідуальної демократичної участі. Популярність епатуючого колективного активізму зростає через розповсюдження критики традиційних форм прямої демократії як «архаїчних» та «неефективних». Якщо розглядати систему політичної участі демократичних країн, то ознаками нормативного «демократичного перформансу» є відсутність прямого балотування як кандидата на виборах, пропорційна система, фіскальні бар'єри, лобювання інтересів приватного чи корпоративного характеру (захист інтересів привілейованої меншості, а не більшості) тощо.

Таким чином, активізм є формою «відшкодування», «компенсації» громадської соціально-політичної незатребуваності в умовах неможливості реалізації форм стандартної, європейської демократії, виступаючи формою екстремальної дії – протесту проти «демократичного перформансу». В активізмі виявляється давня ірраціональна сутність «варварської» демократії, яка відшукує «раціональне» у зверненні до розпливчастого «духу» більшості, що згуртовується на великих майданах.

Відтак на межі XX – XXI ст. проблема розрізнення громадської дії та її імітації набула не лише наукової актуальності, а й практичної потреби політико-правової регламентації нових форм політичної активності в демократичному суспільстві.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Denning D. Activism, Hacktivism and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy / D. Denning // Website of RAND Corporation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph\\_reports/MR1382/MR1382.ch8.pdf](http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1382/MR1382.ch8.pdf).
2. Brian M. Activism, social and political Activism / B. Martin // Encyclopedia of Activism and Social Justice / [ed. by G. Anderson, K. Herr. – Thousand Oaks, CA : Sage, 2007. – p. 19–27.
3. Norris P. Political Activism / P. Norris // Harvard University For: Developments in European Politics / [ed. : P. Heywood, E. Jones, M. Rhodes, U. Sedelmeier [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Political%20Activism%20EP2.pdf>.
4. Хиллер К. О месте активизма / К. Хиллер // Семиотика и Авангард : [антология] / [Ю. Степанов, Н. Фатеева, В. Фещенко, Н. Сироткин] ; под общ. ред. Ю. Степанова. – М. : Академический Проект ; Культура, 2006. – С. 846–850.
5. Титов В. Политическое перекасти-поле: куда податься политическому активисту, если он хочет заниматься политикой только по выходным /

В. Титов, А. Газов // Особая буква [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.specletter.com/politika/2013-05-02/politicheskoe-perekati-pole.html>.

6. Фридман П. За пределами традиционного активизма / П. Фридман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dvslive.blogspot.com/2011/05/blog-post.html>.

7. Шелія М. Феномен високої протестної активності в пострадянській Україні / М. Шелія // Інформаційне агентство «Zaxid.net» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zaxid.net/news/showNews.do?fenomen\\_visokoyi\\_protestnoyi\\_aktivnosti\\_u\\_postradyanskiy\\_ukrayini&objectId=1304964](http://zaxid.net/news/showNews.do?fenomen_visokoyi_protestnoyi_aktivnosti_u_postradyanskiy_ukrayini&objectId=1304964).

8. Джери Д. Большой толковый социологический словарь русско-английский, англо-русский : в 2 т. / Д. Джери, Дж. Джери. – М. : Вече ; АСТ, 1999– . – Т. 1. – 1999. – 544 с.

9. Шарп Дж. От диктатуры к демократии. Стратегии и тактика освобождения (From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation) / Дж. Шарп. – М. : Новое издательство, 2005. – 84 с.

10. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. и вступ. ст. А. Ковалева. – М. : Канон-Пресс ; Кучково поле, 2000. – 304 с.

11. Тишков В. Антропология российских трансформаций / В. Тишков // Этнографические обозрения. – 2000. – № 1. – С. 3–18.

12. Брязкун В. Флешмоб: развлечение для молодежи или способ управления / В. Брязкун // Офіційний сайт організації «Союз обдарованої молоді» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://som.org.ua/k2344l2.html>.

13. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция / Г. Рейнгольд ; пер. с англ. А. Гарькавого. – М. : ФАИР ПРЕСС, 2006. – 416 с.

14. Тополевский Р. Правовое регулирование свободы собраний в системе источников права Украины: коллизии, недоразумение или злая шутка / Р. Тополевский // Правозащитная харьковская группа. – 2006. – № 5. – С. 15–19.

15. Козловски П. Культура постмодерна / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.

16. Хестанов Р. Альтерглобализм как «вавилонское освобождение» / Р. Хестанов // Русский журнал. – 2003. – 27 ноября. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.russ.ru/politics/20031127-hest.html>.

17. Morozov E. The Brave New World of Slacktivism / E. Morozov // Foreign Policy. – 2009. – 19 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-of-slacktivism/>.

18. Christensen H. Political Activities on the Internet: Slacktivism or Political Participation by other Means? / H. Christensen // First Monday. – 2011. – Vol. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/3336/2767>.